

ТРЕНІНГОВА ФОРМА НАВЧАННЯ В МЕТОДИЦІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

У роботі розкриваються теоретичні аспекти тренінгу та показана методика їх використання при формуванні професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів на діяльність в умовах сільського соціуму.

Ключові слова: тренінг, професійна спрямованість, соціальний педагог.

В работе раскрываются теоретические аспекты тренинга и показана методика их использования при формировании профессиональной направленности будущих социальных педагогов на деятельность в условиях сельского социума.

Ключевые слова: тренинг, профессиональная направленность, социальный педагог.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Значення такої форми організації навчання як тренінг в методиці формування професійної спрямованості майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки зумовлюється його сутністю, зокрема тим, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх суб'єктів навчання, їх усвідомлення здійснюваного, рефлексії з приводу того, що вони знають, уміють.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нині психолого-педагогічна література містить достатній матеріал щодо проведення тренінгів при формуванні професійної спрямованості студентів вищих навчальних закладів. Серед них слід виокремити напрацювання О. Москалюк, Б. Ференчука, О. Черкашина, С. Яремчук та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття теоретичних аспектів тренінгу та показана методика їх використання при формуванні професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів на діяльність в умовах сільського соціуму.

Виклад основного матеріалу дослідження. „Тренінг” (від англ. to train – тренувати, навчати) є формою групової роботи, що забезпечує активну участь і творчу взаємодію учасників між собою і з викладачем (тренером, педагогом) [2, с. 62; 3, с. 7]. Більш ширшим є визначення тренінгу, як організаційної форми навчально-виховної роботи, в якій, використовуючи досвід і знання її учасників, забезпечується ефективно застосування різних педагогічних методів, зокрема активних, що спрямовуються на набуття сформованих навичок і життєвих компетенцій та допомагають створити позитивну емоційну атмосферу в групі [13, с. 6].

До ознак тренінгу відносять: здійснення психотерапевтичної роботи в групі під керівництвом тренера; існування певних правил спілкування під час занять, що є обов'язковими для дотримання всіма учасниками групи; наявність відповідних об'єктивних закономірностей, яким підкоряється поведінка людей в групі; застосування активних (інтерактивних) методів навчання, наявність структури заняття, атмосфери взаємодії та спілкування, позитивного емоційного клімату в колективі; оцінювання дієвості заняття, вираження результату тренінгу не стільки в обсязі знань, скільки в суб'єктивній оцінці, яка стосується самопочуття, думок, психічної активності студентів [1; 2; 3].

При організації наших тренінгів ми дотримувалися вказаних ознак. Насамперед були визначені, з постійним і стабільним складом студентів, навчальні групи, з якими працюватиме викладач, та окреслені правила роботи групи. З самого початку заняття створюється позитивна емоційна атмосфера, яка підтримується в його перебігу. Під час його проведення застосовуються активні та інтерактивні методи навчання й виховання, віддається перевага командній і груповій роботі. Структура практичного заняття відповідає вимогам організації тренінгових занять та складається зі вступу, основної і заключної частин. Метою вступу є створення атмосфери взаємодії та спілкування, актуалізація базових знань студентів. Він складається з вітання, знайомства та презентації членів групи (на першому занятті), окреслення принципів та правил роботи під час тренінгу, зняття напруги шляхом використання різного роду психорелаксаційних вправ, формулювання мети та завдань, визначення мотивації

учасників, з'ясування очікувань членів групи. Завданнями основної частини є визначення проблеми та шляхів для її розв'язання, надання інформації, засвоєння знань, здійснення тренінгу вмінь, навичок, самодіагностики та поглибленого самоаналізу. Заключна частина присвячена підведенню підсумків, рефлексії емоційного стану та почуттів студентів, зняття напруги шляхом використання психорелаксаційних вправ, завершенню заняття.

До умов успішного проведення тренінгу учені відносять використання спеціально обладнаної з цією метою кімнати, в якій студенти можуть розташуватися колом, півколом, „ялинкою” [2, с. 66]. Це дозволяє кожному учаснику тренінгу бачити одного, вільно пересуватися під час заняття, відчувати себе в рівних умовах; викладачу – залучати всіх студентів до роботи [3, с. 21-22]. Проте, заняття можуть проводитися і в традиційних аудиторіях, якщо тренінг не вимагає рухової активності студентів і передбачає міні-лекцію викладача або повідомлення студентів. Можна змінити лише розташування стільців. За потреби, для демонстрації відео фрагментів, можна використати мультимедійну систему.

Робота тренінгової групи визначається низкою специфічних принципів. Принцип рівності позицій означає перегляд відносин між тренером і його учасниками. Традиційно тренер виступає в ролі певного „джерела знань”, а його аудиторії відводиться роль „губки”, що насичується цими знаннями. Принцип активності виражається у включенні учасників тренінгу в різноманітні вправи, виконанні конкретних завдань, спостереженні за поведінкою учасників, у відтворенні тієї чи іншої ситуації. Дотримання принципу „тут і зараз” зобов'язує усіх говорити лише про те, що хвилює кожного саме зараз, та обговорювати те, що відбувається в групі. Згідно наступного принципу „персоніфікація висловлювань” передбачається, що для відвертого спілкування під час тренінгу кожен учасник групи свої думки має висловлювати від себе особисто, а не узагальнено. Принцип щирості у спілкуванні означає відкрите вираження почуттів учасників до дій інших і до самого себе. Принцип зворотного зв'язку – одержання інформації від учасників тренінгу про те, як вони сприймають поведінку інших і все, що

відбувається в групі під час тренінгу. Конфіденційність всього, що відбувається в групі – забезпечує атмосферу психологічної безпеки й саморозкриття учасників [10; 12].

Під час тренінгових занять широко використовують різні методи навчання й виховання, зокрема методи активізації навчально-пізнавальної діяльності [13, с. 8].

Наведемо приклади використання окремих методів активізації навчально-пізнавальної діяльності (активних та інтерактивних) на заняттях-тренінгах. Зокрема це робота у малих групах, робота у колі, мозковий штурм, дебати, аналіз конкретної ситуації, що дозволяють організувати колективну діяльність майбутніх соціальних педагогів.

Використання методу роботи в „малих” групах у нашій методиці формування професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів дає можливість у ході дискусії вільно висловлювати свої погляди, залучаючи до обговорення проблеми та обміну думками увесь загаль студентів академічної групи протягом заняття. При обговоренні конкретної проблеми майбутні фахівці уточнюють свою думку щодо неї та формулюють колективну. Це, у свою чергу, сприяє створенню позитивного психологічного клімату в групі, формуванню комунікативних навичок тощо. Так на занятті, присвяченому розгляду спеціалізацій і сфер діяльності соціального педагога (дисципліна „Вступ до спеціальності „Соціальна педагогіка”), студенти дискутували на такі проблеми: „Соціальний педагог села – фахівець широкого профілю”, „Система соціально-педагогічних установ на селі, в яких працює соціальний педагог” тощо. На занятті „Особистісно-професійні якості соціального педагога” (дисципліна „Вступ до спеціальності „Соціальна педагогіка”) у групах формували колективну думку щодо понять „особистісні якості сільського соціального педагога”, „професійні якості сільського соціального педагога”, „імідж сільського соціального педагога”; на занятті, присвяченому соціалізації особистості (дисципліна „Соціальна педагогіка”), майбутні бакалаври соціальної педагогіки висловлювали думки з приводу соціального середовища села як необхідної умови соціалізації особистості. Навчальна діяльність у „малих” групах буде успішною, якщо:

Питання педагогіки

- оптимальний склад групи буде 4-5 осіб, що дозволить кожному студенту брати активну участь у спільній роботі на занятті-тренінгу;

- склад „малих” груп, створених за випадковим принципом, повинен змінюватися часто, навіть для виконання кожного завдання;

- у одній „малій” групі не об’єднувати студентів, які є психологічно несумісними або, навпаки, близькими друзями, недоцільно. Ефективною є робота груп, члени яких доповнюють один одного;

- чітко формулювати групі лише ті завдання, які студент не може виконати самостійно;

- провести інструктаж щодо порядку і послідовності групової роботи та повідомити, скільки часу відводиться на це завдання;

- вдало розподілити ролі у групах;

- зручно розташувати „малі” групи [8; 14].

Різновидом групового методу є робота в колі, за якої учасники групи по черзі, по колу, висловлюють свої думки щодо розв’язання конкретної проблеми. Цей метод у нашій методиці формування професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів можна вдало використати при розгляді питання, присвяченого методам соціально-педагогічної роботи (дисципліни „Соціальна педагогіка” та „Технології соціально-педагогічної діяльності”). Студентам пропонується назвати методи та форми, які будуть ефективними у роботі з сільською сім’єю. До того ж частина учасників тренінгу має визначити ефективні форми, а інша – методи. На занятті „Соціальна підтримка різних категорій сімей” майбутні соціальні педагоги мають закінчити речення „Технологіями соціально-педагогічної роботи з сім’єю у сільській місцевості є”.

Методом, який дозволяє розв’язування складних проблем за дуже обмежений час та генерувати рішення і вибирати найбільш підходящі є мозковий штурм (мозкова атака). Основне завдання при використанні методу – збір якомога більшої кількості ідей в результаті звільнення учасників обговорення від інерції мислення і стереотипів.

Дослідники мозковий штурм радять проводити у п’ять етапів: перший присвячений формулюванню проблеми (бажано у формі запитання) та поясненню її

актуальності; суть другого полягає у формулюванні правил та принципів організації мозкового штурму; на третьому відбувається розподіл ролей та генерація ідей; на четвертому етапі ставляться запитання щодо незрозумілих ідей; на п’ятому – здійснюється оцінювання і відбір найбільш оптимальних ідей шляхом голосування та висловлюються пропозиції щодо їх практичної реалізації [6, с. 79-80].

Зауважимо, що мозковий штурм на тренінгових заняттях варто застосовувати, якщо перед групою поставлено конкретно проблему. Наприклад, на тренінговому занятті за темою „Методика організації дозвілленої діяльності” (дисципліна „Соціальна робота у сфері дозвілля”) майбутнім соціальним педагогам пропонується методом мозкового штурму визначити найефективніші соціально-культурні виховні заходи для молоді й підлітків у сільській місцевості. Всі ідеї, які висловлюють учасники мозкового штурму, записуються на дошці, папері, або за допомогою магнітофона, обраним для цього на початку заняття студентом. Він фіксує абсолютно всі висловлювання, часом навіть не реальні: „концерт із запрошенням відомого естрадного артиста”, „зведення аквапарку”. Проте, у процесі обговорення, помилкові пропозиції відкидалися, а приймалися ті заходи, які можна реально організувати для молоді у сільській місцевості. Під час генерування ідей заборонено будь-яку критику (не лише словесну, а й у вигляді скептичних усмішок чи іронічних жестів). Бажано, щоб ідея, висунута одним із учасників мозкового штурму, підхоплювалась і розвивалась іншими. Обговорення думок відбувається спільно переважно тоді, коли їх є не менше 10-15 і активність учасників поступово вщухає. Варто пам’ятати, що у процесі обговорення можуть бути висловлені нові пропозиції, проте із всіх ідей обирається 2-3 найвдаліших. Важливу роль у проведенні мозкового штурму відведена викладачу, який, уважно слідкуючи за висловленими ідеями студентів, задає темп і тон заняття. Часом, при проведенні мозкового штурму серед учасників виділяються підгрупи генераторів, критиків і захисників ідей та підгрупа остаточного оцінювання запропонованих ідей.

До інтерактивних технологій вирішення

проблем О. Пометун і Л. Пироженко відносять дебати [11, с. 60]. Метод дебатов – це формалізоване обговорення, побудоване на основі наперед фіксованих виступів учасників, що є представниками двох протилежних команд-суперників. Як правило, мета дебатов полягає в аналізі й обговоренні суперечливої проблеми.

Дебати проходять за чітко визначеним регламентом: по 3 учасники-представники кожної зі сторін виступають з власними варіантами розв'язання проблем (перші номери команд мають по 6 для висловлення своєї точки зору, усі наступні – по 5 хв). Гра триває близько години. Після виступів „трибуна” віддається для перехресних запитань і коментарів учасникам дискусії (до 3 хв.). Виступи учасників чергуються з відповідями на запитання, поставленими протилежною командою. Перші дві промови представників різних команд, що називаються конструктивними, створюють ніби один раунд гри. Метою їх є представлення кейсу своєї команди (сукупність фактів та аргументів, які слугують для підтримки певної позиції під час дебатов). Наступні, розвиваючі промови, спрямовані на аргументування та доказ основної думки своєї команди. Треті, заключні промови, мають за мету акцентувати основні протиріччя в обговоренні, завершити лінію доказу своєї команди [5, с. 29]. Наприклад, під час тренінгового заняття щодо особливостей роботи соціального педагога з профілактики правопорушень (дисципліна „Соціально-педагогічна профілактика правопорушень”) можна запропонувати дебати „За і проти розважальних центрів у сільській місцевості”. На початку викладачу варто коротко окреслити правила проведення дебатов. Після того, як учасники самі визначили позицією, яку будуть відстоювати, починається обговорення. За його перебігом, регламентом та правилами проведення увесь час слідкує викладач. Також важлива роль керівнику в даному методі відведена наприкінці дебатов, коли він має так підсумувати роботу, щоб переваги були на користь позиції, яка сприяє профілактиці правопорушень на селі.

Метод конкретних ситуацій (англ. case – випадок, ситуація) – метод активного проблемно-ситуаційного аналізу, заснований на навчанні шляхом вирішення конкретних

завдань, – ситуацій (вирішення кейсів). Кейс-метод використовувався нами для того, щоб допомогти майбутньому соціальному педагогу зрозуміти специфіку соціально-педагогічних ситуацій. Це сприяє формуванню умінь розв'язання проблемних ситуацій, допомагає адаптації студента до майбутньої професійної соціально-педагогічної діяльності.

Кейс-метод – технологія навчання, що використовує опис реальних соціальних, педагогічних та інших ситуацій, це використання ділової гри в мініатюрі, оскільки вона поєднує в собі професійну діяльність з ігровою [9, с. 114]. В основі кейс-методу лежить теорія практикуючого навчання. До практичної реалізації даної теорії належить: навчання на робочому місці, наставництво, тьюторство, навчання в аудиторії методом кейсів [4, с. 51-52].

Дослідниця Т. Кошманова виділяє два типи „кейсів”, які використовують для підготовки педагогів. Перший – це детальний (включно до погодинної хронології) щоденний опис діяльності студента за принципом: коли?, де? і як? Другий тип передбачає обговорення короткої і конкретної навчальної ситуації, події, яка, наприклад, відбулася зі студентом на педагогічній практиці [7, с. 157-159]. Метою кейс-методу є аналіз групою студентів ситуації, яка має місце у реальному житті та розробка її практичного розв'язання.

Активно кейс-метод нами використовувався при викладанні майбутнім соціальним педагогам дисципліни „Теорія і історія соціального виховання”, що дозволяло запропонувати студентам для вирішення кейс-ситуації зокрема по працям видатних педагогів. Це сприяло більш глибокому вивченню їх біографії, усвідомленню історичних подій, що вплинули на соціальне виховання на селі, знаходженню оригінального рішення проблеми, заохоченню студентів до написання своєї кейс-ситуації тощо. Наведемо приклад ситуації, яку можна подати у вигляді кейс-методу. За основу взято працю А. Макаренка „Педагогічна поема”, в якій піднімаються гострі питання виховання безпритульних дітей у колонії та описані конкретні виховні ситуації. Можливими запитаннями до тексту, які могли б стимулювати студентів до активного засвоєння соціально-педагогічних знань

можуть бути: „Охарактеризуйте радянську виховну систему”, „Як А. Макаренко розглядав тілесті покарання?”, „Чиї ідеї вплинули на педагогічні погляди видатного педагога?”, „Як повинне бути організоване виховання у колективі?”, „Чи можна педагогічні ідеї А. Макаренка використовувати нині у вихованні сільських підлітків?”, „Дайте своє вирішення конкретної ситуації, що описана у творі з позиції сільського соціального педагога” тощо.

У нашій методиці формування професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів за допомогою кейс-методу ми намагалися об'єднати вивчення таких дисциплін як „Теорія і історія соціального виховання” та „Педагогіка сімейного виховання”. Ми враховували те, що вивчення даних дисциплін студентами відбувається послідовно на третьому курсі: V семестр – „Педагогіка сімейного виховання”, VI – „Теорія і історія соціального виховання”. Також у такому виборі дисциплін не останню роль відіграла теоретична перенасиченість дисципліни „Теорія і історія соціального виховання”, не підкріплена практичною діяльністю, та бажання показати взаємозв'язок історичних подій з сучасними підходами до виховання у сім'ї, зокрема сільській.

На початку роботи студентам було запропоновано об'єднатися у кілька груп по 2-3 особи. Кожна група мала обрати одну тему з дисципліни „Теорія і історія соціального виховання” для підготовки кейсу на семінарське заняття. Ті студенти, які не готували кейс на відповідне заняття, готувалися до семінару відповідно до традиційного плану. Користуючись надбаннями попередників [15], наведемо схему організації діяльності із застосуванням кейс-методу:

- оголошення теми і мети семінарського заняття: „О. Сухомлинський про виховання”; поглиблене вивчення творчості видатного педагога та своєрідності історичного періоду, що вплинув на його педагогічні погляди;

- введення студентів у кейс-ситуацію (пропонується прочитати студентам попередньо написану кейс-ситуацію „Виховання у сільській сім'ї у творчості О. Сухомлинського” з метою усних відповідей на запитання „Що є головною проблемою в даній ситуації?”);

- вирішення студентами ситуації у підгрупах (виявлення протиріччя; формулювання проблеми; критерії вибору пріоритетності проблеми; формулювання варіантів розв'язання кейс-ситуації);

- розробка кейс ситуації у підгрупах на теми: „Виховання у сільській сім'ї у творчості О. Сухомлинського”, „Родинне виховання за радянських часів” та запитань до них. Наголошено, що при написанні конкретної кейс-ситуації потрібно враховувати специфіку фаху та дисципліни, що опановується, наводити конкретні дані, проблеми, які виникли і прийняте рішення. При цьому варто використовувати знання і уміння, отримані при вивченні дисципліни „Педагогіка сімейного виховання” та матеріали з додаткової літератури. Кожна мала група обирає „спікера”, який на етапі презентації рішень висловлює думку своєї групи. Викладач контролює роботу малих груп, допомагає, уникаючи прямих консультацій;

- обмін ситуаціями між підгрупами і їх розв'язання за відповідним алгоритмом;

- дискусія з приводу прийнятих рішень (представлення кожною підгрупою свого варіанта вирішення; фронтальне обговорення);

- підведення підсумків викладачем (викладач інформує про вирішення проблеми в реальному житті або обґрунтовує власну версію і обов'язково оприлюднює кращі результати, оцінює роботу кожної малої групи і студента);

- написання студентами відгуку про проведене заняття (важливість використання кейс-методу; проблеми, що виникли при підготовці й проведенні такого заняття тощо);

- обговорення студентами заняття з дисципліни „Теорія і історія соціального виховання” в рамках дисципліни „Педагогіка сімейного виховання”.

Висновки. Тренінги відтворюють (імітують) майбутню професійну діяльність та є складовою навчального процесу, ефективною формою професійного зростання; активізують пізнавальну активність майбутніх соціальних педагогів: самостійне критичне мислення, здатність орієнтуватися у новій ситуації, знаходження власного вирішення проблеми; створюють доброзичливу атмосферу в команді, що формує уміння співпрацювати при виконанні

фахових соціально-педагогічних обов'язків, а отже сприяють формуванню професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів, зокрема на соціально-педагогічну діяльність в умовах сільського соціуму.

Перспективи подальших розвідок.
Подальші методичні аспекти формування професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів будуть нами висвітлені на прикладі факультативного спецкурсу.

Література

1. Бевз Г. М. Технологія проведення тренінгів з формування здорового способу життя молоді / Г. М. Бевз, О. П. Главник. – К. : Укр. інститут соціальних досліджень, 2004. – 176 с. – (у 14 кн., кн.1).
2. Воронцова Т. В. Основи здоров'я. 5 клас : посіб. для вчителя / Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко. – К. : Алатон, 2008. – 264 с.
3. Грецов А. Г. Психологические тренинги с подростками / А. Грецов. – СПб. : Питер, 2008 – 368 с. – (Серия “Книги А. Грецова”).
4. Гуматарные образовательные технологии в вузе : метод. пособ. / [под. ред. С. А. Гончарова]. – СПб. : Узд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2007. – С. 51-52.
5. „Дебаты”: от теории к практике: руководство / В. И. Куприянова, А. И. Назаров. – Хабаровск : Изд-во ДВАГС, 2009. – 101 с.
6. Інтерактивні методи навчання : навч. посіб. / за ред. Петра Шевчука та Пшемислава Фенриха. – Щецін : WSAP, 2005. – 170 с.
7. Кошманова Т. С. Розвиток педагогічної освіти у США (1960-1998 рр.) / Т. С. Кошманова – Львів : Вид-во „Світ”, 1999. – 486 с.
8. Новикова Л. И. Проблемы малой группы в школьной педагогике США / Л. И. Новикова // Сов. педагогика, 1971. – № 12. – С. 126–138.
9. Панфилова А. П. Игровое моделирование в деятельности педагога : учеб. пособ. [для студ. высш. учеб. заведений] / А. П. Панфилова. – М. : Изд. центр „Академия”. – 2008. – 368 с.
10. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Л. А. Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
11. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
12. Рудестам Кьел Групповая психотерапия / Кьел Рудестам. – СПб. : Питер, 2001. – 384 с.
13. Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу : навч.-метод. посіб. / [Страшко С. В., Животовська Л. А., Пурік О. П. та ін.]. – К. : Освіта України, 2005. – 292 с.
14. Уваров А. Ю. Кооперация в обучении: групповая работа // Учитель и ученик: возможность диалога и понимания / А. Ю. Уваров; под общ. ред. Л. И. Семиной. – М. : Бонфи, 2002. – 408 с.
15. Шварева О. В. Теория и методика воспитания: использование кейс-метода при изучении раздела „Коллектив как объект и субъект воспитания” : метод. пособ. / О. В. Шварева, А. Г. Яковлева. – Томск : Из-во ТГПУ, 2007. – С. 11-22.

Vasyuk O., Ph.D., associate professor

TRAINING FORM OF EDUCATION IN THE METHOD OF FORMING A PROFESSIONAL ORIENTATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS TO WORK IN CONDITIONS OF RURAL SOCIETY

The work reveals the theoretical aspects of the training method and shows their use in the formation of professional orientation of future social workers to work in conditions of rural society. This definition outlines the training and the signs, stages of implementation, the success of the training conditions of employment. This definition outlines the training and the signs, stages of implementation, the success of the training conditions of employment. Attention is paid to the specific principles that define the work of the training group. Examples of the use of certain methods of activating teaching and learning activities (active and interactive) in the classroom-training courses and professional practice series that looks at future bachelors of social pedagogy. In particular, this work in small groups, working in a circle, brainstorming, discussion, case study, carried out by solving cases. Subject classes had a very strong focus on rural society. These methods are an effective form of professional development, stimulate cognitive activity can organize collective activities and thus contribute to the formation of professional orientation of future social workers, particularly in the social and educational activities in terms